

Радован Пилиповић

Библиотека Српске патријаршије, Београд

Градња православних храмова у Чехословачкој између два светска рата

Abstract: Аутор на основу савремених извора српске и чехословачке провенијенције, архивске грађе и црквене штампе пише о градитељској делатности у Епархији чешко-моравској, која је између два светска рата имала аутономан статус у оквиру јурисдикције Српске православне Цркве. Изградња парохијских храмова и борба за молитвени простор показују важну страну ангажованости у архипастирству Светог Горазда Павлика. Он је управо кроз изградњу свештених здања у неколико градова Чешке и Моравске успео да створи претпоставке за јаку православну мисију.

Key words: храм, парохија, Горазд Павлик, Доситеј Васић, Чешка, Моравска, Српска православна Црква.

На територији Чехословачке постојале су најпре руске парохије, које су након Октобарске револуције примиле још већи број емиграната. Оне су биле под духовном управом заграничног епископа Сергија.

Бивши католички свештеник Матеј Павлик, обраћеник у православље, примио је монашки чин 21. септембра, а већ 25. септембра 1921. хиротонисан је за епископа од стране патријарха српског Димитрија и српских архијереја. Наречен је за епископа шлеско-моравског са седиштем у Оломуцу. Због идејне борбе и недефинисаности учења православна струја се издвојила из „Чехословачке народне цркве“, која је организационо и доктринарно завршила у протестантизму.

Цариградска патријаршија је у јуну 1923. рукоположила Саватија Врабца за „Архиепископа Прага и целе Чехословачке“, чиме је изазвала подвојеност и несугласице на терену код народа вољног да прими истину православља. До пред почетак Другог светског рата Гораздов утицај, исказан и кроз број присталица и подигнутих храмова, био је много већи.

После 1925. године стекли су се услови да се покрене зидање православних храмова у неколико места у Чешкој и Моравској. Епископ Горазд (Павлик) добио је први подстицај посматрајући замах црквеног градитељства у Српској православној Цркви, који је почео двадесетих година, а развио се

у време патријарха Варнаве Росића 1930–1937. Горазд је 1923. године боравио у Штимљу, месту на Косову у коме је „Друштво Кнегиња Љубица“, добротворно друштво имућних Српкиња, подизало тамошњи храм. Поменута организација тада ступа са Гораздом у ближе додире.¹

Чешка православна Црква је од самих почетака свога организационог битисања оскудевала у молитвеном простору. Недостатак је надокнађивала кроз коришћење школа, а са друге стране, и толерантни чешки реформати су са правом екуменском љубављу давали храмове и кровове својој браћи за молитву. До 1928. године Гораздова црквена заједница је успела да изгради храмове у *Худобину* и *Штјејанову*.

Чешки православни хришћани, следбеници и послушници свога епископа Горазда догослужења су вршили у школским просторијама уз потребно одобрење надлежних просветних власти. Тамо где ни то није било могуће, је у помоћ прискакао чешки „Соко“, показујући тако словенофилску и пансловенску солидарност.²

Епископ Горазд је 18. новембра / 1. децембра 1928. године упутио молбу Св. архијерејском синоду Српске православне Цркве у којој је нагласио да „за зидање православних храмова из сопствених финансијских средстава нисмо у стању ни уз највеће напрегнуће својих снага. Пошто нам је позната материнска брига за нашу цркву од стране Српске православне цркве, усуђујемо се предати Св. Синоду ову молбу са благом надом да ће је одобрити.“³

У истом акту епископ Горазд је тражио да се дозволи скупљање прилога и то у „епархијама сремској, бачкој, темишварској и вршачкој у корист зидања чешких православних цркава“.⁴ Горазд је рекао да је градња богомоља у Худобину и Штјепанову исцрпела материјалне потенцијале и постојећи буџет, иако су Чеси „имали намеру да сваке 2 до 4 године зидају по једну цркву“, не би ли свака црквена општина стекла свој Божји дом.⁵ Црквени живот и успех мисије ће доћи у велику опасност „ако се зидање храмова отегне на тако дуго време“.⁶

Горазд је био далековид, обазрив и учтив када је у писменим обраћањима Србима инсистирао да Свети синод одреди начин располагања прикупљеним

¹ Пилиповић, Радован, „Делатност женског друштва Кнегиња Љубица у Штимљу 1925. године“, *Баштџина*, Институт за српску културу — Лепосавић 23 (2007), 255–263. О Гораздовом боравку у Штимљу извештава и *Гласник — службени лист Српске Православне Папирјарије* 12 (1923), 188: „Освећењу цркве у Штимљу, задужбини вредног Друштва Кнегиње Љубице, које ће бити на Видовдан текуће године присуствоваће и Преосвећени епископ Моравске Г. Горазд, који је већ допутовао из Чешке у Београд“.

² *Чешки њравославни епископ Горазд Свештом архијерејском Синоду СПЦ*, Е. бр. 722/28, 18. новембра / 1. децембра 1928, 2.

³ *Истио*.

⁴ *Чешки њравославни епископ Горазд Свештом архијерејском Синоду СПЦ*, Е. бр. 722/28, 18. новембра / 1. децембра 1928, 1.

⁵ *Истио*, 1.

⁶ *Истио*.

средставима и фондовима. Тактични и смирени Морављанин предлагао је да новосазидани храмови буду у мешовитој власничкој форми и правном облику сувласништва, чешко-српском. Његова пастирска брига је надилазила овоземаљске обзире и материјалне оквире.

Епископ Горазд је сасвим добро примећивао да је „недостатак сопствених храмова морални минус у борби са Римском црквом, која у свим местима има своје цркве. Овај недостатак постаје често и предметом подсмевања од стране наших непријатеља“.⁷ За делегираног опуномоћеника у акцији скупљања прилога чешки епископ је послао јеромонаха Павла Шрома.⁸

Потребе епископа Горазда схватили су у Србији. Викарни епископ епархије сремско-карловачке Иринеј Ђирић окружницом од 20. децембра 1928. године је позвао на скупљање прилога у фонд „За Чешку Цркву“:

Свештенству нарочито препоручујемо, да они у првом реду буду вође ове акције, да ниједно село, ниједна црквена општина не изостане са овим својим прилогом, не би ли и овом приликом епархија Сремско-карловачка својом дарежљивошћу предњачила примером у љубави према Св. Православљу.⁹

Гораздов опуномоћени изасланик јеромонах Павле Шром добио је благослов да проповеда у Епархији сремско-карловачкој и да живом речју сведочи о расту и развоју православне вере у Чехословачкој. У Сремским Карловцима је 19. марта 1929. у сали Карловачке гиманзије одржао предавање Мирослав Хашковец, професор романистике Универзитета у Брну, иначе новозадобијени верник и члан Православне Цркве у Чехословачкој. Ова културна делатност је промовисала циљеве скупљања новца и средстава за градњу храмова. Јосиф Жидек, парох из Худобина након Хашковца, казао је да је „постојање цркве угрожено и сваки напредак онемогућен, ако се за вернике не сагради довољан број храмова“.¹⁰

У наставку дајемо географско-хронолошки преглед градње православних богомоља у Чехословачкој до 1938. године:

Худобин. Храм је освештан на Духове 1923. године, а то је био први чехословачки православни храм. Освећење су извршили епископ моравски Горазд и нишки Доситеј Васић. На свечаности је певао руски гимназијски хор из Моравске Тредове. Свечаности освећења храма је присуствовало око 12.000 душа.¹¹

Капела на Олшанима. Капела на прашком гробљу Олшани је освећена је 22. децембра 1925. године, а тај светотајински чин је извршио изасланик Светог архијерејског синода епископ шабачки Михаило (Урошевић), који је

⁷ *Истио*.

⁸ *Истио*, 3.

⁹ *Гласник — службени лист Српске Православне Патријаршије* 2 (1929), 25–26.

¹⁰ Новак, А., „Православље у Чешкој“, *Гласник — Српске Православне Патријаршије* 7 (1929), 108–109.

¹¹ „Освећење првог Чехословачког храма“, *Гласник — Српске Православне Патријаршије* 10 (1923), 157.

одређен да служи парастос српским војницима сахрањеним на Олшанима и у Нађ-Међеру. Молитвеног учешћа у освећењу Олшанске капеле узели су припадници Руске заграничне Сркве, представници карпаторуског свештенства, Чешке православне епархије и Српске православне Цркве. Говоре су одржали руски епископ Сергије из Прага, митрополит Евлогије из Париза и српски делегат — шабачки епископ Михаило. Били су присутни дипломатски представници Француске, Румуније, Грчке и Бугарске. Протокол је заказао јер није позвао Посланство Краљевине СХС, што је имало негативне последице. Епископ шабачки Михаило је одбио позив чешког министра Крамаржа да с њим руча.¹²

Праг. Црква посвећена Св. браћи Кирилу и Методију освећена је на дан Св. Вацлава (Већеслава), 28. септембра 1935, у 1050. годишњици од смрти Св. Методија.¹³ Чин освећења извршили су епископи Доситеј као изасланик Његове светости патријарха српског Варнаве, руски загранични епископ Сергије из Прага, епископ мукачевско-прјашевски Дамаскин и епископ Горазд. Литија је кренула из правца дворишта „Технике“, а чину освећења су присуствовали југословенски, грчки, бугарски и румунски амбасадор, затим заступник чешког министарства иностраних послова, г. Велнер, заступник министарства школа и просвете, г. Милох, заступник града Прага, г. Мелзер, и остали угледници.¹⁴ Приликом свечаног ручка Захрадњик-Бродски је у здравици подсетио на страдања епископа Доситеја и Горазда за православу веру, која се у Чехословачкој почетком двадесетих година борила за свој организациони оквир.¹⁵

У једном извештају о црквеним приликама у прикарпатској Русији, који је саставио митрополит скопски Јосиф Цвијовић управо налазимо историјат добијања молитвеног простора у главном граду Чехословачке републике:

У Прагу је било приватних разговора и о добијању једног храма за потребе православних, јер тамо изузев једне капеле ван града, нема православне цркве. Старих храмова, који су државна својина, и који се употребљују за смештај робе и других предмета има, а постоји расположење код извесних утицајних личности и корпорација да се изађе у сусрет потреби православног становништва.¹⁶

Митрополит Јосиф је сматрао да питање добијања храма за православно богослужење треба покренути преко Чехословачке лиге у Београду и Министарства иностраних послова Краљевине СХС.¹⁷

¹² „Наше свечаности у Чехословачкој“, *Гласник — Српске Православне Патријаршије* 23 (1925), 360–361.

¹³ Росак, Јарослав, „Освећење православног храма Св. Кирила и Методија у Прагу“, *Браћство — Лист за вјерско и народно просвећивање* 11–12, Сарајево, 1935, 204.

¹⁴ *Истио*, 206.

¹⁵ *Истио*.

¹⁶ Митрополит скопски Јосиф Цвијовић (Делегат Св. Арх. Сабора) патријарху српском Варнави, 3/16. децембра 1931, 6–7. Персонални досије 16, *Дамскин Грданички*.

¹⁷ *Истио*.

Иницијативе да се напуштене римокатоличке цркве у Брну и у Оломуцу уступе Чешкој православној Цркви забележене су у 1922/23. години. Црква у Оломуцу је била затворена и служила као музеј, а сама Општинска управа у Оломуцу и Жупанија (Окружно начелство) у Брну предложили су надлежном Министарству да се изађе у сусрет молби Чехословачке цркве. Са тим се одуговлачило,¹⁸ јер је то било време када држава још није признавала хиротонију Горазда Павлика и није субвенционисала верску заједницу коју је он предводио.

Сиремењичак. Ову цркву је у лето 1937. године освештао владика Горазд. Исте године је текла изградња храма на истоку земље, и то у Великом Бочкову, Сваљави, Бјелкама и Горинчеву.¹⁹

Оломуц. Црква посвећена Св. Горазду у Оломуцу освешћена је на Духовски понедељак, 29. маја 1939. године. Освећење су обавили епископ Горазд и митрополит загребачки Доситеј (као делегат Св. архијерејског Синода), саслужујући са четрнаесторицом свештеника. Црква је подигнута по пројекту свештеника Всеволода Конаснацког, Руса у служби Чешке православне епархије. Живописана је свештеним призорима из свете историје (Старог и Новог завета), али и епизодама из историје Чеха, Руса, Срба и Бугара. Забележено је да „особито православни Словени ће одмах познати велику мисао свесловенску из ове кратке историје“.²⁰ Свештеници у одјејанијима са 8000 верника су ушли кроз град, а све је било праћено сценографијом пансловенских осећања. У часну трпезу су биле уграђене мошти Св. Арсенија Сремца.²¹

Брно. Посматрано са строго архитектонске стране, реч је о вероватно најмодернијем храму православних Чеха.²² Доста подсећа на грађевине Чехословачке народне (новохуситске) цркве. Од оснивања православне општине у Брну, 16. септембра 1924, богослужења су се обављала у школској згради, а од 1928, са растом духовних потреба, формиран је Грађевински одбор за изградњу православног храма у Брну, у саставу: инжењер Зденек Солдат (Zdenek Soldat), протопрезвитер А. В. Шевчик (A. V. Ševčík) и секретар Е. Скацел (Ed. Skacel). Градски магистрат је 1929. године доделио земљишну парцелу, а камен темељац је постављен 25. августа 1930. године. Посао је ишао са таквим ентузијазмом да је до зиме исте године црква покривена и сви груби радови су били окончани.²³ По изгледу је одавала свесни и доследни модернистички укус, јер је изведена у духу архитектонског синкретизма.

¹⁸ „Општи правни положај Православне цркве у Чехословачкој републици“, *Хришћански живоић — месечни часопис за хришћанску културу и црквени живоић* 9 (1923), 465–466.

¹⁹ Аноним, *Чехословачка*, „Хришћанско дело“ — часопис за хришћанску културу и црквени живот III/5, 290.

²⁰ Росак, Јарослав, „Нова православна црква у Чешко-Моравској“, *Брајтсјиво — листић за вјерско и народно просвећивање* 7–8, јул–август, Сарајево, 1939, 142.

²¹ *Истио*, 143.

²² Слика на насловној корици *Гласника Српске Православне Папираријације* 20, 6. август / 24. јул (1932).

²³ Jakubiček, F. J., „Jubileum chramu sv. Václava v Brně“, *Pravoslavny sbornik s kalendarem na*

Јиндржиховице. Налазе се у северозападној Чешкој, на самој граници са Немачком, а германски назив места је гласио: *Heinrichsgrün*. То је капела у којој се налазе посмртни остаци 7.100 Југословена и 189 Руса који су умрли у Аустроугарској интернацији. Осветио ју је епископ Доситеј 8. јула 1932.²⁴ Обновљена је 1996. године.²⁵

У споменици, тј. шематизму издатом поводом петнаестогодишњице хиротоније првог чешког и моравско-шлеског епископа ишчитавамо списак православних храмова који су били под духовном управом епископа Горазда Павлика, односно који су саграђени до 1936. године. Списак обухвата и привремене догомоље у којима се служила православна литургија и држала друга богослужења.²⁶

У *Прају* — саборни храм Св. Кирила и Методија, једном месечно се служи у капели Св. Илије на *Јосефову*, а неколико пута годишње у капели у *Крји код Мелника*. *Табор* — месни храм (kostel) без иконостаса; *Брно* — храм Св. Вацлава; *Худобин* код Литовела — храм св. Кирила и Методија; у *Доњим Куницама* код Брна — храм Св. Тројице; *Оломуц* — капела Св. Вацлава, а у суседним *Челеховицама* се служи у школским просторијама; у *Прешову* у локалном евангеличком храму о великим празницима, а сваке две недеље у *Кромјержижу* и *Товачову*. У *Злину* у месној школи се служи једном месечно. *Римнице* — храм Св. Људмиле; *Сйремењичак* — храм Св. Вацлава; *Шйјејанов* — храм Св. Прокопија; *Хнојице* — у друштвеној школи се држи служба једном месечно; *Ојатшов*, *Предин* и *Тредич* — богослужење у школама, а у *Јихлави* — на велике празнике који су по старом календарском стилу и не поклапају се са евангеличким календаром. На крају списка стоји *Вилемов* са храмом Пресвете Богородице.²⁷

Репрезентативни храмови су подигнути и освећени у великим градским центрима у другој половини четврте деценије ХХ века. Тако је било у Брну, Оломуцу и Прагу.

Епископ Горазд је крајем септембра 1941. године објавио посланицу поводом двадесетогодишњице своје хиротоније, у којој је дао ретроспективу свога архипастирског рада са кратком повесницом живота младе цркве. Храбро је нагласио да су се сада појавили нови политички чиниоци, што је прилично

rok 1950, Brno, 1950, 156–158.

²⁴ Фрк, Јосиф, „Освећење спомен капеле и маузолеја у Јиндржиховицама“, *Гласник — Српске Православне Папстијаршије* 22, 20/7. август (1932), 345–347; „Њ. Пр. Епископ Нишки Г. Доситеј на освећењу спомен капеле у Јиндржиховцима у Чешкој“, *Прејлед цркве ејархије нишке* 5, 6, 7 (1932) 140.

²⁵ Ђуковић, Исидор, „Аустроугарски логор Јиндриховице (Хајнригрин)“, у: *Маузолеј српских заробљеника и инјернираца из Првој светској рати — Јиндриховице (Срез Соколов, Чешка Република)*, Амбасада Савезне Републике Југославије, Праг, 1996, 5–13.

²⁶ *Pravoslavna cirkev svym prislusnikum, Organizace a dnesni stav cirkve v ceskych zemich, (K 15. vyroci sveceni vladyky Gorazda, prvniho pravoslavneho episkopa ceskeho a moravskoslezskeho, Praha, 1936.*

²⁷ *Исјо*, 59–70.

јасна алузија на немачки Рајх, који чини све „не би ли се православље уопште срушило“ (*aby se pravoslavi u nas vibec ujalalo*).²⁸ У погледу изградње богослужбених места Горазд је истакао:

С обзиром да су богослужбена места била привремена (у школама и њиховим пратећим зградама, закупљеним задругама и разним корпорацијама), црквени живот није могао да се развије кроз целу црквену годину, зато смо почели да оснивамо сопствене храмове. Од 1927. до 1941. године подигли смо 11 властитих храмова и 2 капеле, и уз то смо у Прагу преуредили једну зграду, коју нам је изнајмила држава за саборни храм. Сваке године био је тако подизан по један Божији двор.²⁹

Владика Горазд је рекао да су изведени радови у вредности од 2.240.000 чешких круна.³⁰

У плану су били и опсежни радови око изградње епархијског двора: „Сада се пак ради на добијању зграде за епископску резиденцију и епархијску канцеларију“.³¹ Неостварене су амбиције о заметању мушког и женског манастира, првог семена чешког православног монаштва.³²

Од храмова на истоку земље најзначајнији је онај у Хусту, који је саграђен 1929, а осветио га је владика Горазд. Изградњу је водио архимандрит Алексеј Кабаљук.³³ Прикарпатска Русија (Закарпатје) између два светска рата је припадала Чехословачкој Републици. У том делу државе је по неким статистикама било чак 150.000 православних душа.³⁴ Српска православна црква је имала неку врсту патроната над православним прикарпатским Русима на основу историјског права и јурисдикције Карловачке митрополије у „Горњој Земљи“. Први епископ мукачевско-прјашевски био је Дамаскин Грданички (1931–1938), а њега је наследио Владимир Рајић (1938–1941).

²⁸ Gorazd, pravoslavny biskup česky a moravskoslezsky, „Bratri a sestry, zari 1941“, у: *Hlas pravoslavi – Organ Pravoslavne cirkve na Československu* 8 (1962), 229.

²⁹ „Ponevďaz v zatimnich bohoslužebnich místnostech (ve školach a jiných budovach propučených obcemi a různými korporacemi) nemohl se bohoslužebný život podle cirkveního roku radně vyvinout, začali jsme stavět vlastní chramy. Od r. 1927. do r. 1941. postavili jsme 11 vlastních chrámů a dvě kaple; mimoto v Praze adaptovali jsme budovu, propučenou nám statem, za sídelní chrám. Každého roku byl tedy postaven, příp. upraven 1 stanek Boží“ (*Исїо*, 230). Слично пише и у свом мемоару 1938. упућеном Светом архијерејском синоду СПЦ: „Од 1927. године зида се у Епархији сваке године по један храм или капела. До сада [1938 — прим Р. П.] је сазиано 9 храмова и 1 капела и поред тога добила је Црква катедрални храм у Прагу“ (Персонални досије 10, *Горазд Павлик*, 15).

³⁰ Gorazd, pravoslavny biskup česky a moravskoslezsky, „Bratri a sestry, zari 1941“, у: *Hlas pravoslavi – Organ Pravoslavne cirkve na Československu* 8 (1962), 230.

³¹ Персонални досије 10, *Горазд Павлик*, 15.

³² *Исїо*.

³³ J[osif] L[eixner], „Po zavedení unie na Slovensku a Zakarpatske Ukrajine“, *Hlas pravoslavi – Organ Pravoslavne cirkve na Československu*, 7 (1960), 205.

³⁴ *Чехословачка*, Братство-лист за вјерско и народно просвјећивање, 7–8 (1932), Сарајево, 1932, 118–119.

Епископ Дамаскин је у конференцији за штампу, пред свој одлазак у Епархију мукачевско-прјашевску, у јуну 1931, рекао како је у периоду 1928–1932. у источном делу Чехословачке подигнуто чак 119 цркава. Такође је тамо било 5 манастира, а једно женско општежиће је бројало чак 86 монахиња.³⁵

Чехословачко православље српске јурисдикције у годинама Другог светског рата пролазило је исповеднички и мученички пут, као и Српска православна Црква у целини. Ратне околности, нарочито прва половина 1942. године — прогони православаца, убијање свештеника Чешке православне Цркве, па и самог епископа Горазда Павлика, као одмазда за Рајхарда Хајдриха у атентату страдалог рајхспротектора — оставиле су тешке последице по млади православни покрет.

Подсетимо да су чешки патриоти 1942. године нашли уточиште у крипти храма Св. Кирила и Методија у Прагу. Крв мученика је увек у историји Цркве Христове семе за нове хришћане и данас Православна Црква чешких земаља и Словачке поседује аутокефалију у породици помесних Православних Цркава.

³⁵ *Исто.*

Radovan Pilipović

Library of the Serbian Patriarchate, Belgrade

Building Orthodox Churches in Czechoslovakia Between two World Wars

Erecting the orthodox churches in more urban environments of Czechoslovakia between two World wars indicates momentum and a success of the orthodox mission operated by the diocese of Czech and Moravia which was enjoying an autonomous status within the Serbian Patriarchate. Churches dedicated to domestic, national saints, were in a way pointing back Czech people to Cyril-Methodian sources of the eastern-orthodox Christianity. The Orthodox Church in Prague is dedicated to holy brothers Cyril and Methodius, and was consecrated on the day of St. Vaclav, and the church in Olomuc is dedicated to St. Gorazd. Serbian Orthodox Church, its clergy and faithful people, according to the official documentation, has supported financially their orthodox brethren in Czechoslovakia, being thus actively involved in a battle for the sacred buildings and orthodox inheritance in a foreign land.

Key words: church, parish, Gorazd Pavlik, Dositej Vasić, Czech Republic, Moravia, Serbian Orthodox Church.

Датум пријема чланка: 25. 08. 2010.

Датум достављања исправке рукописа: 06. 09. 2010.

Датум прихватања чланка за објављивање: 16. 09. 2010.